

MANUSCRIS MISCELANEU DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

PAUL MIHAIL

Interesul istoricilor și al filologilor de a depista manuscrise românești din secolele al XVI—XIX-lea a dus la descoperirea și colecționarea unui număr impresionant de piese de unică valoare. Cea mai mare parte din manuscrisele românești se păstrează în marile biblioteci publice și ele au fost descrise și analizate. Colecțiile particulare, mai puțin accesibile cercetătorilor, formează încă un izvor de piese de valoare. Necesitatea publicării unor astfel de manuscrise și relevarea conținutului lor apare acum tot mai evidentă în cadrul valorificării moștenirii culturale din trecut.

Înainte de a trece la descrierea unui manuscris aflat în colecție particulară, se cuvine să arătăm că în țara noastră coexistența cărții manuscrise cu cea tipărită, de-a lungul secolelor, a fost condiționată și favorizată de anumite stări social-economice și politice, care au determinat copierea în continuare a manuscriselor, și circulația lor, și după apariția tiparului.

Manuscrisele dintr-o anumită epocă reflectă, nemijlocit, ca diversitate a conținutului, proveniență, prezentare grafică, situația manuscriselor din perioada anterioară, care au servit ca prototip noilor opere. De exemplu, pentru cunoașterea manuscriselor din secolul al XVII-lea, trebuie folosite datele cărților manuscrise din secolul al XVIII-lea. Repertoriul cărților manuscrise din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu toată diversitatea lor, se distinge printr-o limită caracteristică, deoarece copiiștii nu făceau de cit să continue tradiția transcrierii cărților vechi odată cu cărțile noi, traduse sau adaptate pentru prima oară în limba română. Pentru cititorii de atunci nu exista deosebire între textul manuscriselor vechi și al celor contemporane, de aceea, în secolele XVII—XVIII-lea manuscrisele care circulă, alături de cărțile tipărite, sînt din secole diferite.

În secolul al XVIII-lea, cartea manuscrisă ajunsese să cumuleze două caracteristici principale: contribuia la mărirea numărului de exemplare în circulație, atît ale edițiilor tipărite cît și ale operelor manuscrise și refăcea depozitul de manuscrise din care în secolele anterioare pierisera o mare parte datorită distrugerilor pricinuite de războaie, năvăliri sau de foc.

Începutul secolului al XVIII-lea reprezintă sfîrșitul monopolului manuscrisului pentru cartea de cult, dar cartea manuscrisă miscelaneă a continuat să adune și să multiplice scrierile cu conținut variat.

Manuscrisul pe care îl prezentăm adună laolaltă 21 de scrieri diferite, într-un corp copiat artistic și cu legătură în scoarță de lemn și piele. Maniera de selectare a scrierilor pe care un copist a adaptat-o atunci cînd a alcătuit o culegere, reprezintă caracteristica personalității, culturii, gustului său artistic, sau a interesului său momentan. De aceea, pentru definirea orientării oamenilor de cultură români ca și pentru caracterizarea epocii, este deosebit de important să fie studiate tocmai culegerile de scrieri (miscelaneele), care vădesc, mai bine de

cît traduceri sau adaptările izolate, care erau componentele orizontului cultural românesc.

De exemplu, copistul manuscrisului pe care îl prezentăm a inclus în același sbornic, pe lângă tradiționalele texte de rugăciuni, paraclise, canoane, cuvinte de paterice, vieți de sfinți și *Apologhia* lui Dimitrie al Rostovului, tradusă în românește, a extras fragmente din opera *Pedagogul*, a copiat cele 20 de vămi, a transcris știri despre planete începînd cu anul 1792 și a sfîrșit cu pascalia și sinaxarul lunilor. Pe lângă aceste texte, care se găseau în alte manuscrise de epocă, copistul a transcris un fragment dintr-o scriere apocrifă, într-o formă alegorică, referitoare la limba română și la popoarele înconjurătoare. Cuprinsul, ca rezultat al acestui fragment, de la f. 16 v — 19 este următorul: „cel dintîi scaun și mai mare este considerat Rimul”, apoi sînt enumerate alte țări cunoscute pentru activitatea pe care au desfășurat-o acolo apostolii: Țara Ungurească, Țara Hiziților, Țara Sirbească slavinească, Țara Moscului, Țara Indiei, Țara Leșească, Țara Perșilor, Țara Nemțească, Țara Chiprului, Țara Armenească, Țara Austriei. Cele șase „limbi” ale dreptei credințe sînt: grecească, bulgărească, sirienească, ivirească, rusească și românească; 12 „limbi” au amaleonii, frîncii, ungurii, indienii, iacovițenii, armenii, sașii, leșii, arbănașii, harvații, hiziții, și nemții au 5 cărți în limbile frîncească, amalionească, ungurească, perșească, și arminească. Și mai sînt 4 cărți: evreiască, saraținească, turcească și litoviască. Iar a altor limbi, care cred în idoli, nu li s-au mai pomenit cărțile.

La f. 165 se transcrie un alt fragment dintr-o cronică anonimă cu știri despre Ștefan Vodă la 1491; „Leșii pre Ștefan Vodă l-au izgonit la anul 1491 și iarăși din pricina focului s-au prăpădit curțile și pe urmă trecînd ani la mijloc nu s-au mai făcut într-acel loc mai mult de cît 600 de odăi”. Informație pe care o furnizează copistul despre cele 600 de odăi ale cetății Suceava se verifică documentar (D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și Țirgurile în Moldova în secolele XIV—XIX*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, VII (1970), p. 21—58). Un tabel cu date statistice pentru populația din Moldova în secolul al XVII-lea precizează că la 1599 Suceava avea 600 de focuri.

În continuare se descrie că Suceava, așezată nu departe de apa Siretului, este orașul în care șade voievodul Moldovei și unde, după trecerea multor ani și multor răzmerițe s-au înnoit și s-au zidit curțile făcîndu-se la 20 000 de odăi. Copistul consemna acest număr mare de locuitori, presupunem noi, deoarece el considera că Suceava simbolizează întreaga Moldovă, așa cum, era reprezentată în frescele exterioare — ca o cetate constantinopolitană, sugerînd ideea de demnitate națională prin dimensiunile în care era înfățișată, și a rezistenței și prestanței. (Cf. Sorin Ulea, *L'origine et la signification idéologique de la peinture extérieure moldave*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1/1963).

În legătură cu orașul Iași, în același fragment de cronică se încearcă o discuție etimologică. Copistul presupune (sau copiază informația) că numele orașului Iași provine de la străjile romane ce se numeau *iazicesc* și de la șanțul de bătaie. Dacă etimonul latinesc presupus este mai degrabă o etimologie populară decît un fapt istoric, în continuare, informația despre denumirea de *Ștefanovitia*, despre care se afirmă că ar fi purtat-o orașul Iași, pare mult mai veridică. Iată ce scrie copistul: „la 1465 Ștefan Prințepu au zidiat de iznoavă curtea”, „de la cari nu puțini ani orașul se numește Ștefanovitea” (f. 165 v). Această știre, repusă în circulație în secolul al XVIII-lea pentru a îndemna la rezistență împotriva domniilor fanariote, bănuim că a circulat și în epocile anterioare. Rămîne să se constate de către cine a mai fost folosită și unde mai poate fi întilnită. De exemplu. noi am întilnit-o în *Geografia* din 1704 a lui Franțesc Smideg, tipărită în orașul Tirnovei din Ungaria.

Manuscrisul posedă și mai multe însemnări cu conținut istoric între care se remarcă cea din 1807, în care se arată ziua intrării armatelor țariste în Moldova, (războiul ruso-turc dintre anii 1806—1812) cînd au luat cetățile turcului, printre care și Benderul, „pe turcii din cetăți și pe toți tătarii din Buceag i-au adus robi pisti Nistru în Moschiceasca țară și moscali au rămas să bată Similu cetatea” (f. 178 v).

Valoarea acestui manuscris rezidă în paginile de cronică și însemnările istorice intercalate printre scrierile cu conținut variat. Astfel de manuscrise miscelaneu au circulat numai sub această formă, ele nu au fost niciodată tipărite. Interesul pentru informația istorică dovedește un gust evoluat și arată că preocuparea pentru lectură era răspândită în pături largi ale populației, nu numai printre cărturari. Relatările astronomice și cele cu conținut filologic (etimologia care se presupune pentru orașul Iași) largesc sfera de interes al cititorului, cu elemente progresiste. Gradul de uzură arată neîntrerupta lui folosire. Multiple însemnări și iscălituri vădesc numărul mare de cititori și circulația miscelaneului în cursul secolelor XVIII și XIX.

Secolul XVIII (a doua jumătate); 178 f.; numerotare recentă; 20,5 × 15 cm.

Manuscrisul	F. 60	Să se știe că la anul 1835 octomvr. 22 zile au căzut iarnă și au apucat multe pe hărăgi.
are următoarele însemnări cu caracter istoric :	F. 71—73 v	Această cârticică la a cui mină a rămîne după ce oi muri să zică : Dumnezeu să-l ierti și se va folosi dintr-însa.
		Kalinic monah ot Hărboveți. Am scris la lit 1800 ghenarie.
	F. 80	Voind cetitoriuale ca mai bună mîngiere de cît sfătuire aceasta se afli, ostenindu-te te ostenesti, întru cetire cărților și mult vei afla. Iar pre cela ce s-au ostenit a scrii, acum îl iartă și pe Dumnezeu pentru dănsul roagă-l.
	F. 165	„Leșii pe Ștefan vodă l-au izgonit la anul 1491 și iarăși din pricina focului s-au prăpădit curțile și pe urmă trecând ani la mijloc nu s-au mai făcut într-acel loc mai mult de cît 600 odăi. Al doilea oraș Socofa sau Suceava nu diparti di apa Siretului, întru cari mai cu dinadins șidă voevodu Moldvaniei. Șe trecînd la mijloc ani și multi răzmiriți, apoi iar s-au înoit și au zidit curțile făcîndu-se la 600 odăi și mai mult pentru trebuința Prințepului și a orașilor lui, care la anul 1460 împreună cu tot orașul Eșii de foc s-au răsipit. Iar Eșul au luat numi de la stăjile Romanilor ci se chema Iazicesc, și di la șanțul cel di bății. Iar în anul 1465 Ștefan Prințepu pe mai sus numite curte de iznoavă o au zidit de la cari nu puțini ani orașul se nume Ștefanoviția (și care de aici nu s-au mai scris mai nainte)“.
	F. 178	La 1807 noem. 16 : au venit acu pe urmă Moscalii în Moldova și au luat cetățile Turcului Benderiu și celelalte bez Similu și pe turcii din cetăți și pe toți tătarii din Buceag i-au dus robi pisti Nistru, în Moschiceasca țară și moscalii au rămas să bată Similu cetatea.

Textul este scris în cerneală neagră și roșie. Titlurile și inițialele cu roșu. Scris îngrijit al copistului anonim care face însemnarea la f. 80. Legătură veche în scîndură și piele.

Depozit : Iași, familia Eugenia Cornovanu.

